

ISSN 1999-4214 (print)
ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN
HUMANITIES
INSTITUTE

№3/2024

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2024

Бас редактор **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD)

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Түркия
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	философия докторы (PhD), профессор, Токат Газиосманпаша университеті, Токат, Түркия

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.
Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»
Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Басуға 24.09.2024 ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.
Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89
«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова

Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курсыжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Токат Газиосманпаша, Токат, Турция

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4

Телефон/факс: (7172) 561 933: e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.

Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова».

Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Подписано в печать 24.09.2024ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типопр.

Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89

Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**

Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**

Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

Editorial Board

- Aimuhambet Zh.A.** Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
- Aktayeva K.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
- Absadyk A.A.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
- Bredikhin S.N.** Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
- Гайнуллина Ф.А.** Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
- Yermekova T.N.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
- Yesirkeпова K.K.** Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
- Zhusipov N.K.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
- Kurbanova M.M.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
- Kamzabekuly D.** Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
- Kuryshzhan L.A.** Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
- Oner M.** Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
- Pimenova M.V.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
- Seifullina F.S.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF
- Senmez O.F.** (PhD), Professor, Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat, Turkey

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev

Tel/Fax: (7172) 561 933: e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 24.09.2024 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ / ЯЗЫКОЗНАНИЕ / LINGUISTICS

ZHABAYEVA S.S.	The cognitive semantics of language: exploring lingua-cultural aspects and the specifics of metaphoric representation	7
ZHANZHIGITOV S.ZH.	Gender linguistics: analysis of scientific publications in Scopus	16
ИМАНБЕРДИЕВА С.Қ.	Қазақстан топонимдерінің диахрониясы (Тәуелсіздік кезеңі)	30
ИМАНГАЗИНА М.А.	Аудармадағы коммуникант эмоциясы: түр-түс атауларының қызметі мен семантикасы	41
ИСКАКОВА К.А., ОСПАНОВА Ж.Т.	Тактико-стратегическая организация научно-популярного дискурса (на материале публикаций А. Кекильбаева)	53
KARTZHAN N.E., ISSAKOVA S.S., KENZHEMURATOVA S.K.	Linguistic representation of the concept of «mental activity» in the kazakh fairy-tale discourse	63
KERIMBAYEVA K.K., BEISENBAI A.B.	Language surrounding poverty in early modern england	80
SHORMAKOVA A., RAMAZANOV T., SADYK A.	Dialogic character in the national nonverbal means	88

ӘДЕБИЕТТАНУ / ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ / LITERATURE STUDIES

АКБУЛАТОВ А.А., МУТИЕВ З.Ж., ТУКЕШОВА Н.М.	Мақсұт Неталиев поэзиясындағы «заман, қоғам, уақыттың» көркем суреттері	98
AMANGAZYKYZY M.	The motif of the urban environment's influence on the individual	110
GILEA A., VOLKOVA L.V.	The category of the "other" in the axiology of contemporary literary fairy tales of kazakhstan	122
ЖҰМАТАЕВА А.Н., МҰХАМЕДИЕВ Д.	Абай поэзиясындағы «жаңа қазақ әйелі» болмысының көркемдік аксиологиясы	131
ҚАСҚАБАСОВ С.А., КАРИПБАЕВ Ж.Т.	Алаш әдебиетіндегі фольклорлық негіздер	142
ҚЫДЫР Т.Е., ТАДЖИЕВ Х.Х.	«Нәһж әл-фәрадис» және XX ғасыр басындағы қазақ жазба әдебиеті: рухани үндестік және дәстүр жалғастығы	153

МАУЛЕТ А., ТОЙШАНҰЛЫ А.	Шетелдегі қазақтарда сақталған фольклорлық- музыкалық кейбір жанрлардағы ортақ ерекшеліктер	164
МИРАЗОВА М.Н.	Сакралды кеңістіктегі үңгірлер	177
TOLEGENOVA R.K., AMANGELDIYEVA G.A.	The etymology of family conflict in modern women's prose	185
ШОРМАКОВА С.М., БЕЙСЕНҰЛЫ Ж., АБДИМОМЫНОВ Е.Б.	Әдеби-герменевтикалық талдау – көркем шығармаларды зерттеудің тиімді әдісі	193

**ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ /
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ /
METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE**

BERDIKULOVA A., SHADIYEVA N., TEMUR N.	Test-type tasks used in the development of reading skills	202
ЕЛУБАЙ А.Б., ТЕМІРХАН Ж., АВАКОВА Р.А.	Мобильді қолданбалардың шетел тілін оқыту барысындағы нәтижесі және педагогикалық ескертпелері	212
НОСИЕВА Н.К.	Формирование кросс-культурной компетенции у изучающих казахский язык в качестве второго	221
УРАЗАЛИЕВА У., БЕКАЛАЕВА А.О., КАСЫМОВА Г.	Обучение через виртуальную реальность: результаты пилотного исследования английского языка	235

А.А. АКБУЛАТОВ¹

З.Ж. МУТИЕВ²

*Н.М. ТУКЕШОВА³

Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал, Қазақстан^{1,2,3}
(e-mail: aidarbek_akbulat@mail.ru¹, zinulla_mutiev@mail.ru², tukeshova_nurgul@mail.ru³)

*МАҚСҮТ НЕТАЛИЕВ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ «ЗАМАН, ҚОҒАМ, УАҚЫТТЫҢ» КӨРКЕМ СУРЕТТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада ақын Мақсұт Неталиев поэзиясындағы «атамекен», «туған жер» ұғымдары мен табиғат суреттерін жырлаудағы ерекшеліктері талданады. Қазақ поэзиясындағы ақынның алатын орны туралы жазылған әдеби сын материалдарға және поэзияның теориялық мәселелеріне қатысты теориялық еңбектерге шолу жасалып, ақын поэзиясындағы өзіндік стильдік ерекшеліктері қарастырылады. Ақынның табиғат құбылысын суреттеу шеберлігі және ырғақ пен әуез үйлесімділігіне назар аударылады.

Ақынның табиғат пен адамды суреттеудегі философиялық ойлары, атамекен және туған жер ұғымдарымен байланысты сағыныш, мұң және қуаныш, үміт сынды ұғымдардың поэзия әлемімен тұтастығына талдау жасалады. Ақын поэзиясындағы заман, адам, атамекен ұғымдарының тығыз бірлікте жырлануына мән беріледі. Кеңестік цензура, идеологияның ақын поэзиясына тигізген әсері мен тәуелсіздік, нарықтық қатынастар суреттерінің ақын поэзиясында орын алуы, егемендік бейнесінің поэзия тілімен өрнектелуіне тоқталады.

Мақаланың міндеті әдеби өлкетану жобасы аясында М. Неталиев поэзиялық мұрасына шолу жасау, ақынның атамекен, туған жер концептілері мен табиғат құбылыстарын суреттеудегі көркемдік-эстетикалық дүниетаным табиғатын ашу, қазіргі әдебиеттану ғылымы тұрғысынан бағалау.

Мақаланың ғылыми-практикалық мәні мен құндылығына М. Неталиев поэзиясын әдеби өлкетану жобасы аясында қазақ поэзиясының өткені мен бүгінгі тұрғысынан сараптау, әдеби өлкетану мәселелеріне қатысты жаңаша зерттеулер жүргізуді айтуға болады.

Түйін сөздер: қазақ поэзиясы, атамекен, туған жер ұғымдары, табиғат суреттері, заман, қоғам, уақыт.

Кіріспе. Жалпыадамзаттық құндылықтар қатарынан ойып тұрып орын алар қазақ поэзиясы – ұлттық рухани кемелділіктің ғана емес, ұлттық адами болмыстың да өре-деңгейі, шынайы көрсеткіші. Қазақ поэзиясы – қазақ рухының көрінісі. Рух – поэзия үшін мәңгілік мұрат [1, 8]. Ақындар поэзиясындағы ұлттық рух көрнісі оның ана тілінде жатырса, ұлттық құндылықтардың негізгі тіні туған жер, атамекен ұғымдарымен тығыз байланысты. Сондықтан да ақындар поэзиясында туған жер және атамекен концептілерінің ерекше көрінісі, ең алдымен, оның ұлттық рухының қайнары десек, артық болмас.

Осы рухани игілік – поэзияны жасаушы, артына мол мұра қалдырған ақындардың бірі – ақын Мақсұт Неталиев. Ақын, шежіреші, журналист, аудармашы Мақсұт Неталиевтың

* Мақала ҚР ҒЖБМ ғылым комитеті қаржыландыратын АР19676441 «Жайық-Каспий өңірі ақын-жазушыларының әдеби мұрасы мен қазіргі дәуірдегі қазақ әдебиеті» ғылыми жобасы аясында жазылды.

әдебиеттегі алғашқы қадамы «Жырлайды гүлдер» (1966) алғашқы жыр жинағынан басталады. Содан кейінгі уақыттарда жиырмадан астам жыр кітаптары, аудармалары, көркемсөз кітаптары оқырмандар қолына тиген. Өлеңдері бұрынғы Кеңестер Одағы халықтарының неміс, поляк, орыс, болгар, румын, чех, т.б. тіліне аударылып, жекелеген ұжымдық және арнаулы жинақтарға да енген. Ол проза саласында да қалам тербеген. Очерктері «Үлкен жолдың үстінде» деген атпен 1978 жарық көреді [2, 294].

Ақынның поэзиясындағы атамекен, туған жер сынды ұғымдардың тереңдігі, поэзиядағы табиғат пен адамды жырлаудағы өзіндік шеберлігі дара қолтаңбасын көрсетеді. Мақаламыздың барысында осы мәселелер кеңінен талданады.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Мақаланы зерттеу барысында ақын М.Неталиевтің әр жылдары шыққан жинақтары басшылыққа алынды. Поэзияны кешенді талдау, жинақтау, салыстыру, структуралық әдістер басты назарда ұсталды.

Әдістеме ретінде Мақсұт Неталиев поэзиясын, оның ақындық-азаматтық тұлғасы туралы алдыңғы толқын аға буын мен замандастары Ғафу Қайырбеков, Хамит Ерғалиев, Сырбай Мәуленов, т.б. пікірлеріндегі тұжымдарға көңіл бөлінді.

Қазақ әдебиеттану ғылымында поэзияны зерттеу А.Байтұсыновтан бастау алатыны мәлім. Сондай-ақ З. Ахметов, З. Қабдолов, С. Қирабаев, Б. Майтанов, Б. Әбдіғазиев, Ө. Күмісбаев, Т. Тебегенов, Ш. Рамазанова, А. Қалиева, т.б. теориялық мәселелерін зерттеген іргелі еңбектердің мәні зор. Мақаланың әдіснамалық негізіне жоғарыда аталған еңбектердегі ғылыми ой-тұжырымдары негіз болды.

Ақын шығармашылығын зерттеу барысында, оның ақындық қырын үш түрлі бағытта қарастыру маңызды екенін байқадық. Ең бірінші, ақынның лирикалық өлеңдері, екінші балалар әдебиетіне, поэзиясына қосқан үлесі. Себебі, оның кейбір өлеңдері бастауыш сынып оқулықтарына енген. Сондықтан арнаулы тоқталуды қажет етеді. Ал, үшінші сала оның кең құлашты эпик ақын ретінде қазақ поэзиясындағы поэма жанрын дамытуға қосқан үлесі. Міне, осы үш тұғырды мұқият зерделесек, ақынның поэтикалық қуаты, ақынның тұғыры һәм шеберлік қырлары ашыла түседі.

Талқылау мен бақылау. Ақынның поэзиясын зерттеу барысында байқалатын ерекшелік оның табиғаттың кез-келген құбылысын суреттеу шеберлігі және ырғақ пен әуез үні сезілетіндей жарасымды ішкі гармония көрініс тауып отырады. Бұл туралы ақын Ғ.Қайырбеков «Өмір-өлең дариясында» атты кітаптың алғы сөзінде: «Мақсұт өлеңдері кібіртіксіз, біркелкі, әуенді, музыкалы. Мен 1988 жылғы поэзия деген баяндамада Мақсұттың табиғатты көру көзі жақсы деген пікір айтқанмын. Сол жылғы кітабында да, сөз етіп отырған осы үлкен жинағында да көзге бірден түсетін осы табиғат жырлары» [3, 5], - деген пікірі біздің де тұжырымызды растай түседі. «Құйын», «Бұлаққа қарап тұрып», «Түнгі Алматы», «Түнгі ой», «Жел», «Қара бұлт», «Көл суреті», «Ақ қайың», «Алатау», «Кешкі теңіз», «Табиғат құбылысы», «Түнде» т.б. өлеңдерінде жансыз табиғат құбылыстарын тірілкен ақын кейіптеудің небір шұрайын поэзиясында қолданған. Мысалы:

Алатау кеуде керіп ұйықтап жатыр,
Сол түнді бауырына басып алып [3, 16].
Жел-жігіт тау қойнауын тасаланып,
Үкілі – ұлпа қарды қашады алып...
Қызығын көре-көре осылардың –
Кетіпті Алатаудың, шашы ағарып [3, 16].
Сыртынан мақта-бұлттың сығалайды,
Өзінің көлеңкесін Ай қызғанып... [3, 15]
Қоңыр бұл керуені қонақтайды,
Алатау қойнауына кіріп алып... [3, 51]
Құйын жүр жүйткіп, асаудай басып қақшаңдап.
Қара бұлт жылап, қамығып бетін басады [3, 51].

Ақынның поэзиядағы осы қасиетін, яғни табиғат құбылыстарын суреттеудегі ерекше тапқырлығын аңғарған ақын Хамит Ерғалиев те «Биші қайың» [4, 4] өлеңінің туы тарихынмен байланыстырып, жоғары бағалайды.

«Құйын» өлеңінде ақын табиғат құбылысы мен адам мінезін параллельді алып суреттейді және өзін сол құйын мінезден сақтандырады. «Ақ дауыл – ала шұнақ» табиғат құбылысы құйынды кейіптеу арқылы адам мінезіндегі құбылмалы мінезді ашуға тырысса керек және «көрінгенді құйын болып нағашылайтын» құбылмалы адамдарға таңырқап қарап, бұдан өзінің лирикалық қаһарманының бойын аулақ салуды қалайды:

Үйреткен бе осылай секеңде деп,
Қайда барып бұл байғұс мекендемек?
Ұшып-қонған мінезден мен де қорқам,
«Құтырынған құйын боп, кетем бе?!» – деп [3, 11].

Жалпы қазақ поэзиясында табиғат лирикасының жырлану ерекшеліктері хақында көп айтуға болады. Мысалы, ақын Жұбан Молдағалиев шығармашылығында аталған тақырыпты қалай игергені туралы зерттеуші ғалымдар былай дейді: «Туған жер мен оның табиғатын қатар алып жырлау - Жұбан поэзиясының, ақындығының бір белесі. Алып Отанының қай бөлшегін алып жырласа да ақын табиғаттың жергілікті ерекшеліктерін көз қырынан таса қалдырмай, оны көзге түскен қалпында бейнелеп көрсетеді. Мәселен, «Торғай таңы» өлеңінде Сарыарқаның төсінде көсіле, жайыла орналасқан Торғай өлкесінің таңғы ғажайыптарын ешбір боямасыз, табиғатының жаратылыс құбылысына сызат түсірмей көз көрген кейпінде өлеңге айналдырған» [5, 113].

М. Неталиев өлеңдерін оқығанда, ақынның лирикалық мені поэзияға жоғары талаптар қоятыны байқалады. Өзі айтқандай «шикіл өлең» [3, 10] жазбау, көркемдік қуатты поэзия туғызуды ақын әуел бастан өзіне басты мақсат етіп қойса керек. «Сырласу» өлеңінде ақын:

«Қаншама маңдай терімді төксем-дағы»

Шығатыны баяғы – шикіл өлең... [3, 10], – дейді. Бұл жерде ақынды өлең жаза алмайтын талантсыз деп сөгуге болмас, ақынның лирикалық кейіпкері жүректің мөлдір кестесін, шынайы поэзияны қаласа керек және өзіне қойылған қатаң талаптың үдесінен шығу мақсатын көреміз. Бұны ақынның «Өлең жайлы өлең немесе кейбір жас ақындарға наз» өлеңінен анық көреміз. Мысалы:

Шөп те – өлең...
Шөнге де – өлең...
Өлең де – өлең...
Жазбасам, осы өлеңді,
Өлем бе мен?!

Өлмеймін!
Өлмеу үшін жазам кейде,
Жазғанын біреулердің
Көрем де мен!

Жазайын қысқа, мейлі,
Көлемді өлең,
Кезім жоқ сол биіктен –
Төмендеген!
Арманым – дақ түсірмей өтсем деймін,
Киелі, «Сөз патшасы –
Өлеңге!» мен!? – дейді.

Ал, ақынның «Бер маған!» өлеңінде жоғарыда айтылған лирикалық қаһарманның ішкі жан әлімін толықтай тани түсеміз. «Сәбидің шаттығын», «қыздардың күлкисін», «жігіттің жігерін», «ананың мерейін», «табиғаттың көктемін», «күннің отты лебін», «батырдың тұлғасын», «бұлбұлдың үнін» бер маған деген ақынның ішкі мінез характерінде өлеңді өмірім деп түсінген терең ойлардың, ақылды поэзияның буырқанған күйі жатыр. Осы өлеңнің шешуші түйініндегі сұңқардың самғауы мен тұлпардың шабысын тілеуі, әрине поэзиядағы биік мақсаттардың тілегін аңғартса керек.

Бер маған сұңқардың ағысын,
Бер маған тұлпардың шабысын,
Осылар керек-ақ Ар үшін! –
Деп кейде сұрайды намысым... [3, 12].

Ақын өлеңдерінде «сағыныш» - өткен мекен шақ, жастыққа лирикалық шегіністер жасау арқылы көрініп отырады.

Арғы, бергі тарихқа көз жүгіртсек, «сағыныш» концептісі қазақ әдебиетінің өткен дәуірінен бері желі тартып келе жатқан әдеби деталь қасиетін иеленген құбылыс. Мәселен, XX ғасырдың басында өзінің саяси лирикасымен танылған Көдек Байшығанұлы жырларындағы «сағыныш» концептісі оның өмір сүрген заманына, дәуіріне сай туындағаны анық. Ол туралы: «Ақынның өмірі өлеңсіз өтпеген. Өмірінің соңына дейін қолынан қаламы түспеген. Осы жылы бірнеше өлең жазған екен. Соның бірінде былай дейді:

Қырандай көкке өрледім, атымды елім,
Еркелетіп «Көке» деп қойып еді.
Өз мекенін аңсаған аққудайын
Осы жағдай түсім бе өңім бе еді?
Кеселім күннен күнге барады өрлеп,
Шипа қонып, дерт кейін шегінбеді...
Үш ай жаз сайран салып күзде қайтқан,
Жаз құсы сияқтымын өңірдегі.
Тозған торғай секілді жайым мынау
Көре алмай кетіп барам жерімді енді!

Туған жерін кете алмай кету аһ ұрған арманға айналған. Көкіректегі сағыныш пен өкінішті тебірене толғайды. Басындағы мұң-шерін шерте отырып, ел-жұртының қайғы-қасіретін жеткізеді...» [6, 163] – деп жазады әдебиет зерттеушілері. Әрине ол дәуірдегі сағыныш, аңсау, зарыға армандау сезімдері сол кезеңнің бедер-белесіне орай туындап отырғаны анық.

Ал М.Неталиев поэзиясында да жастық алау сезімді өткерген махаббат, мәңгілік достық ұғымдары сынды жастық максимализмге тән сезім күйлерді бастан өткеру де байқалады. Бірақ мәңгілік ештеңе жоқ, тек сағыныш қана адамның жүрегінде қалатыны ақиқат. Ақынның «Достарыма хат», «Сағыныш» өлеңдерінде осы өткен шақтың жылы естеліктері жатыр.

«Сағыныш» атты өлеңде жастық пен мастық, махаббат сезімдерін басынан өткізген лирикалық кейіпкердің пәк, тазалық әлемі оқырманның жалпы меніне ұласып жататын аңғартады.

Жоқ, біздер шын сүйдік те
Ұмытпадық,
Ұйықтасақ, түсімізде бір ұйықтадық.
Таң ата жасыл баққа бірге кірдік,
Кәдімгі өңіміздей, күліп барып...

Жылдар-ай!
Жыл соңынан алып ұшқан
Кешір сен,
Жаңсақ басып,
Жаңылыссам?!

...Тегінде сезбейміз-ау
Бұл пенденің –
Жалғыз-ақ жаралғанын
Сағыныштан [4, 13]?!

Міне, аталған өлеңде де «сағыныш» концептісі - ақынның өткені мен бүгінін байланыстырушы ұғым. Бірақ ақынның лирикалық мені бүгінгі жас ақындар поэзиясындағыдай күйреуік, махаббаттан баз кешкен жылаңқы күй танытпайды. Сабырлы қалып, өмір заңдылығы, сағыныш өмір сүруге жетелейтін бір тылсым күш тәрізді бағаланады.

Қалам ұстанған әрбір ақын не жазушының темір қазықтай айналып өтуі мүмкін емес, шығармашылығының өне бойында желі тартып жататын тамыр, ол – атамекен, туған топырағы. Ол махаббатты, ол жастықты, нені жырласа да, ақындар поэзиясында көзге көрінбейтін, рухани нәзік бүркемеленген, кейде ашық түрде туған жер, атамекенін жырлау бой көрсетіп отырады. Осындай сезім күйі Мақсұт Неталиев поэзиясында да ерекше мен мұңдалап тұрады. Мысалы бір ғана шумақтан тұратын өлеңінде қаншама сағыныш, қаншама мұң жатыр.

Сағындым!

Үндерін әр қыз бен әр ұлдың...

Сағындым!

Гүлдерін ақ мамық – шағылдың...

Сағындым!

Түндерін түңғиық –

Нарынның...

Мен бәріңді

Сағындым [4, 64]!

Атырау өлкесі, Нарын құмы мен Каспидің асау толқындары, оның жұмбақ сырлары ақынның поэзиясына ерекше шабыт бергені анық. Өзге жерлердегідей тау жоқ болса да, құм мен теңіз табиғаты, жазық далада қырандай самғап ұшқан ақын - поэзиясында лирикалық, эпикалық кең құлаш сермейтін талант иесі. Бұлардың бәрі ақынға шабыт сыйлайды.

Каспидің ақ толқынын есіме алсам,

Менің де көкірегімде толқиды өлең?! дейді [4, 18].

Қазақ ақындары үшін де қашанда туған жердің орны ерекше. Сахара суретін салмаған, қыр қызығын жазбаған ақын жоқ. Олардың әрқайсысының өз орны бар. Әр адамның туған жері, атамекеніне деген ыстық ықыласы одан алыстаған сайын сағыныш сазына ұласып, жүрек түбіне орнығады [7, 12].

Әрбір ақынның өзі өмір сүрген дәуірінің қоғамдық құрылысынан айналып өте алмауын, бүгінгі күн тұрғысынан сынау оңай, бірақ ақындар сол замандағы уақыт шындығын жыралай отырып та кейбір құбылыстарға сын көзбен, астарлы символикамен қараған. Мысалы, «Заманым неткен арайлы?» өлеңінің түйінін ақын былай аяқтаған.

Заманым неткен арайлы,

Арайлап мен де

Күлмес ем, -

Күлімдеп өзі қарайды...

Қарайды күліп Күн көсем!

Міне, бұл өлеңдері – ақынның 1960-65 жылдары жазылған «Жырлайды гүлдер» жинағына енген өлеңдерінің бірі. Ол кездегі саяси-қоғамдық өмірде Күн көсем ретінде Лениннің бейнесі ұғынылса, ақынның бұл өлең шумағында екі түрлі мән мағына үстеуге тырысқандай.

Ал, кейбір жайттарды шаттана жырлау мен кейбір тұстарда қарабайыр дүрсінге салыну да байқалмай қалмайды. Сондай үрдіс Мақсұт Неталиев поэзиясында көрінеді. Ол өз заманындағы өндірісті, өндірістің жетістігін, жұмысшылар мен шопандарды жырлауынан сол уақыттың саяси табы мен тақырыбының лебінен байқаймыз. Мысалы, «Тарас пен Қазақ», «Бұрғышылар», «Мұнайшы қыз», «Балықшылар», «Баламмен әңгіме», «Шопан сыры» т.б. өлеңдерінде кеңестік кезеңдегі идеологияның іздері анық байқалады.

«Бұрғышылар» өлеңінде:

Жалықтастан зерттейді әр төбені,
Жер астында бұлардың бар керегі...
Жердің сырын жеті қат білетұғын,
Бұрғышылар – адам ғой мәртебелі?!

Мекені жоқ мұнайсыз бұл араның
Бұрғышылар кезеді қыр алабын...
Маңдай тері солардың –
Бұрқақ болып,
Төбесіне шапшиды Мұнараның?!

Міне, жоғарыдағы аталған өлеңінде ақын Атырау сынды мұнайлы өлкесінің өндіріс ошақтарын, өлкенің жаңғыру, жаңару сипатын, индустрия ошақтарының ортасындағы қарапайым жұмысшы, бұрғышы, мұнайшылардың адал еңбегінің құдыретін жырға қосады. Ақынның өзі таныған әлемінде өлкенің тыныс-тіршілігін жырлау оның әрбір кітаптарында үзілмес желі ретінде жалғасып отырады. Мысалы, «Балықшылар» өлеңінде Атырау өлкесінің екінші байлығын, оны кәсіп етіп халық игілігіне асырып отырған балықшыларға да сүйсіне қарап жырға қосады.

Адам емес мақтаншақ, даңққұмар
Шындығы сол – қажымас алып бұлар!
Дүлейменен алысып көк теңізде
Балық аулап жүр біздің
Балықшылар!..

Жоғарыда мысалға келтірген екі өлеңінде де ақын Атырау сынды құтты өлкенің табиғат байлықтары мен ұлт қазынасын жырлап, оны халықтың игілігі жаратып отырған қарапайым еңбек адамдарының жақсылығын жырлау өзінің перзенттік парызындай түсініп, адал еңбек елдің ертеңгі болашағы деп, ертеңгі күнге сүйсіне қарайды.

Мысалы, «Қол құдіреті» атты өлеңі сол кездегі советтік өмірді асыра мақтау, дәріптеу екенін көрініп тұр. Бірақ ақынның сол замандағы көрген жақсылығы болған соң бұлай жазуы да заңдылық шығар, сондықтан да жоққа шығара алмаймыз.

Сом балға – құрыш-ай,
Қол деген
Тайынсын, еңдеше, ел неден?!
Қашанда мен оған жол берем,
Тұрмаймын – көлденең!

Қопарып тастар мен тауларды,
Орнатты ол бақша мен бауларды...
Ғасырлар тусырап жататын,
Тыңды да, осы қол аударды.

Қиратып мұздар мен тоңды атты
Көсіліп, орнында жол жатты
Осы қол – өмірді қорғады,
Осы қол – үйлерді орнатты?!

Міне, бұндай ұран, науқаншыла тақырыптағы өлең сол кезде көп болатын. Себебі, «Ақын - қоғамның, уақыттың, азаматтың органы және өкілі» [8, 263],- деген орыстың ұлы сыншысы В.Г.Белинскийдің сөзіне сүйенсек, сол қоғамдық өмірдегі осындай өздері көрген өмір шындығын жырламай айналып өтудің өзі мүмкін болмас еді.

Ақын өлеңіндегі «қол құдіреті» - деталь. Сол қолдың құдіреті арқылы тыңды игеру, ақ бидайды қамбаға толтыру, табиғатты бағындыру сынды идеялар О.Сүлейменовтың «Адамға табын жер енді» атты өлеңінің идеясымен үндеседі. Табиғаттан адамды жоғары қою, жасандылық сол кездегі науқаншылық бір түрі болатын. Мысалы, «Шопан сыры»

өлеңі сол кезең үшін маңызы, тақырыптық өзектілігі жоғары болғанымен, қазіргі уақытта бұндай өлеңдер көзге шыққан сүйеліндей көрініп тұруы заңдылық. Аталған туындыларда өлеңнің лирикалық үнінен гөрі, жалаң пафос пен сыртқы үгіті басым, өтпелі уақыттың бейнесі ғана барын бүгінгі оқырман анық байқайды.

Сараңдау сөйлеп сырласым,
Біразға дейін ойланды...
«Ажалға бермей бір басын,
Келемін бағып қойларды...

Көп емес – әрбір жүзінен,
Жүз елу қозы дегенің...
Сақанның жүрген ізімен,
Жетсем деп қуып келемін».

Осындай жалаң идея мен пафосқа құрылған, поэзияның поэтикалық қуатынан гөрі, заманның тіршілігін жырлауға мәжбүр болған осы тәріздес өлеңдер М. Неталиевтың поэзиясында молынан ұшырасады. Әрине, бұған қарап, ақынды сынауға болмас. Себебі, сол кеңестік идеологияның шеңберінде Отанын жырлау барлық ақынның басынан кешірген жайттар болатын.

«Абай ескерткіші» өлеңінде ақын Ұлы Абайдың ескерткішіне қарап толғанады. Ескерткіш тұлғасына қарап, ойланып тұрған тұйық кісі, палуан сияқты биік күш иесі, сол арқылы халқының сүйіктісіне айналған ойшыл, кемеңгер адамды әкесімен арпалыстыра жырлау да сол саяси жүйдегі қалыптасқан түсінік деуге болады. Мысалы:

Былай қойсақ,
Мақсатты ұқпағанын,
Заман еді ол –
Ақынның құртқан арын!
Сондықтан да әкесі Құнанбаймен,
Сілкілесіп өткені...
жұртқа мәлім?!

Әкені балаға қарсы қою немесе М.Әуезовтың «Абай жолын» Абайдың өсу жолы, Құнанбайдың өшу жолы деп түсіндірген кер заманның идеясы болатын. Ал, қазіргі көзқараспен қарасақ, ұлттық тәрбие құндылықтарына бұл мүлдем қайшы түсінік болып шығар еді.

Ақын М. Неталиев тәуелсіздік алғашқы жылдарында Ұлы Абайдың 150 жылдық мерейтойында «Абаймен сырласу» [9, 23] атты өлеңінде қайта оралып соғады. Заман өзгерген, қоғам алмасқан, бірақ сол баяғы Абай сынаған қазақ қалпына оралған ақын заман мен уақыттың бет алысын айтып арызданады. Бірақ ақынның сол кездерде жазған табиғат құбылыстары мен түрлі жағдайларға қатысты жазған өлеңдерінен іштей бір бұлқынысты да көруге болады.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдары нарық қыспағына түскен заманда қиналған ел-жұртты көрген ақындардың сыншылдық сипаты басым өлең жазуы XIX ғасырдағы зар заман поэзиясымен өзектес, идеялас деңгейде болатын. Мақсұт Неталиев «Тілеуңді, ел-жұртым, құдай бергей» деген өлеңінде тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы елдің басынан өткерген қиындықтары ашық жазылады, бірақ ақын алдағы күннен үмітін үзбейді. Ала дорба арқалап базар жағалаған жұрт, аш құрсақ бала-шаға, кемпір-шаддың жағдайы, нарық заманындағы тұралаған мәдениеттің жай-күйі бәрі ақынды толғандырады. Заманға сай адам болмысының өзгеруі, жұмыссыздық, алааықтар мен халық үстінен күн көрген ұры-қарылардың қаптап кетуі, М. Неталиев сынды сол кездегі аға буын ақындарға әсер еткені, бірақ бәрі өткінші, өтпелі уақыттың еншісі деп тәуелсіздікке тәу етіп, шүкіршілік етеді. «Доғарайық, дәурді сынай бермей» (Заманхат) өлеңінде ақын:

Заман тозды...
Ел азды...
Тарылды өмір!

Жарым көңіл...

Еңбек десе тер төгер –

Қыз бен жігіт

Сауда жасап, баюдың қамында жүр [10, 10], – деген ақын сол тоқсаныншы жылдардан кейінгі заманның бет алысын жазады. Сауда-саттық, нарықты нақұрысқа теңейді. Көшедегі қайыр сұрап, шөлмек терген асыраусыз қалған жетім бала, шал-кемпілер, сол уақыттағы рекитерлердың тіршілігі т.б. санамалай келіп, бірақ Алла тағаланың қазаққа көзі түсер деп сабыр қылады.

Доғарайық, дәуірді сынай бермей,

Жүр дейсің бе, біздерді –

Құдай көрмей?!

Жаңа ғасыр есігін бірге ашайық,

«Заман-ай!» - деп зар қақсап,

Жылай бермей?!

Тілеуіңді, ел-жұртым, Құдай бергей [10, 10]!

Егемен ел болып, кеңестік жүйеден шыққан қазақ ұлты үшін тәуелсіздік дәуірі поэзиясында толғандырған мәселелердің бірі ел болашағы мен ұлттың ұлттық мүддесі болғандығында дау жоқ. Кім қандай бағытта толғанса да, ең алдымен, елдік, ұлттық мәселе бірінші қатарда көрініс тауып отырды.

Себебі, шығармашылық тұлғалардың көпшілігі ұлтын сүюдің мән-маңызы мен қажеттілігін өзгелерден нәзік түсінеді. Ол өз туындысының баспа бетіне шығысымен, жалпыға ортақ құндылыққа айналатынын біледі. Сондықтан ақын сөзі ұлттық рух табиғатынан ең жақын орналасады. Ол басқа бір тақырыптарды қозғаса да, ұлттық мұрат пен мүдде жетекшілік танытады [11, 16].

Осындай тұста, сол кездегі алғашқы президентіміз Н.Назарбаевты жапа-тармағай мадақтаған, пафосты жырлардың да қаптап кеткені шындық еді. Тәуелсіз мемлекет құру жолындағы сол кездегі еңбегін жазған ақындардың да жазығы жоқ болатын. Әр заманның өзінің геройлық образы, тұлғалары болса, тәуелсіздіктің алғашқы жылдары Н. Назарбаевты сондай деңгейде бағалау уақытқа байланысты деуге толық негіз бар. Аға буын ақындар тәрізді Н. Назарбаев тұлғасына М. Неталиев те «Тұңғыш Президент» (60-қа толғанла) [10, 204], «Нөсер алдында» (Президент Жолдауына орай) (2005) [10, 289], «Дағдарыстан – дамуға» (Н. Назарбаев) [10, 291], «Бата-тілек» (Тұңғыш Президент Нұрсұлтан Әбішұлына) [10, 293] деген бірнеше өлең арнаған. Бұл өлеңдерге зер салып қарасақ, бәрі де жақсы тілектің белгісі, жеткізіп айтсам деген ойдан туған талап [11, 72].

Біз жоғары санамалап өткен ақын лирикасының арналы саласын – балаларға арналған өлеңдері құрайды. Ақынның барлық туындыларына тоқталмай-ақ, «Абай айтқан ақыл» атты өлеңдер томтамасына тоқталсақ та болады.

Ұлы Абайдың «Бес нәрседен қашық бол, Бес нәрсеге асық бол!» деген әйгілі өлең жолдарындағы әрбір ұғымға жеке-жеке өлең арнап, топтама өлеңдерін жазған. Абай сақтандырған өсек, өтірік, мақтаншақ, жалқау, қызғаншақтықты дидактикалық тұрғыдан өмір құбылыстарымен ашып көрсетсе, білім, өнер, талап, еңбек, қанағаттың да мән-мағынасын ерекше мән береді.

Өтіріктің түбі шикі, өтірік сөз бен өсек аталас, ауызбен орақ орған алаяқтықтан асқан қиямет күнә жоқ деп ескертеді. Ал, өсекті достар ажырататын әзәзіл итке теңейді. Сондықтан газа сөйлеп ақ жүру, адамзатқа міндет деп өзінің жас оқырмандарына ескертеді.

Айыратын қақ бөліп,

Достарыңды сүйкімді.

Маңайлатпа сақ болып

Өсек деген – итіңді!

У шашатын зәр тілді,

Өсек те бір әзәзіл.

Шағыстырмай әркімді,
Таза сөйлеп, таза жүр [12, 225]!

Қарапайым екі бунақ, жеті буынды, шалыс ұйқасқа құрылған өлең шумақтары - баланың танымына лайық, дидактикалық туынды. Сондай-ақ ақын Абай дәстүрімен балаларға арналған «Жылдың төрт мезгілі» атты табиғат лирикасының топтамасын да жазған.

Нәтижелер. Ақын Мақсұт Неталиевтің поэзиялық мұрасын талдау барасында алынған нәтижелерне төмендегіше тұжырымдар келтіруге болады. Ең алдымен, ақын - өз заманының тынысын, уақыттың үнін ұғына білетін шығармашылық тұлға. Сол себепті, ақынның поэзиясын зерттеу барасында кешегі кеңестік идеологияға тұсауланған ақындық болмысты тануға болады. Оның поэзиясында кешегі ұраншыл өлеңдер мен саяси бағыттағы өтпелі кезеңнің тақырыптарының ұшырасуы заңдылық болатын.

Екіншіден, ақынның поэзиясын зерделеу басында байқалатын бір көркемдік ерекшелік – табиғат құбылыстары мен адам жанының нәзік иірімдері үйлесімді жырлауын айтуға болады. Ақын поэзиясында табиғат және адам деген қос ұғымды сөзі мен әуезі, ырғағын келістіре суреттейді. Бұл туралы аға буын өкілдер де дөп басып бағалап кеткен болатын.

Үшіншіден, ақын поэзияның тақырыптық өзегінде атамекен, туған жер ұғымдары терең жырланады. Оның атамекен туралы өлеңдері тек Атырау, Каспий, Нарын құмдары ғана емес, оның туған жер туралы жырларында тұтас Қазақстанның кең байтақ өлкесін өлеңге қосып, бір ғана жұдырықтай жүрегіне сыйғызады, әрі сол арқылы Отаншылдық сезімнің атойлаған азаматтық лирикадағы үлгісін көрсетеді.

Төртіншіден, поэзияны әдебиеттің проза және драматургия сынды түрлеріне қарағанда жедел, жауынгер жанр ретінде қарайтын болсақ, М. Неталиев өз заманы туралы жедел үн қататын ақындар қатарынан табылды. Ол кешегі кеңестік кезеңді қалай жырласа, тәуелсіздіктің алғашқы жылдарын қуана қарсы алды. Егемендікті, елдікті де жырлады, бірақ нарықтық қатынастарға өткен елдің жағдайын, ауыр тұрмысын, келеңсіз жағдайларды жырлай білді, бірақ отаршылықтық езгіден шыққан ақсақал ақын еркіндік пен егемендіктің мәңгілік болуын қалады, сондықтан да келешектен зор үміт күтті, үмітін үзбеді. Сол себепті шығар тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында болған түрлі саяси оқиғалар мен шараларға қатысты жыр арнап, батасын беріп отыруы мәңгілік ел идеясын қолдаған ақындық жүректің ақ тілегі деп ұғынғанмыз абзал.

Бесіншіден, қазіргі балалар әдебиетінде жас жеткіншектер психологиясына негізделген туындылар қатарында Мақсұт Неталиев поэзиясының да орны ерекше. Себебі, бастауыш сыныптың оқулығында ақынның «Жаратылыс жұмбағы» атты өлеңі енген. Сондықтан жоғарыда біз талдаған өлеңдері балалар әдебиетінің көрнекті үлгілері ретінде сыныпта және сыныптан тыс оқу материалдары ретінде ұсынылуы қажет.

Қорытынды. Сөзімізді түйіндесек, М. Неталиев поэзиясы өз заманының шындығын көркемдік тұрғыдан жырлаған әдеби мұра деп бағалауға болады. Атамекен, туған жерді жырлаудағы ақын поэзиясының ажырамас бөлшегіне табиғи түрде айналып кеткен. Оның адам мен табиғатты қоса жырлай отырып, қоғам, заман, адамның мінез-құлқы туралы толғамдары ерекше көрініс тауып отырады. Оның поэзиядағы табиғат құбылыстарын тірілте сөйлету шеберлігі ешкімге ұқсамайтын болса, екінші қыры ол әдеби шығармашылықта өзінің заман ағымы туралы жедел үн қатып отыруын көреміз. Ақынның талантын тұсайтын кеңестік цензура М. Неталиев поэзиясын да айналып өтпегені көрінеді. Тәуелсіздік жылдарының алғашқы жылдырағы елдің нарықтық қатынастарға көшуі, елдің тұрмыс-тіршілігінің шынайы картинасы ақын поэзиясында ерекше жырланады, сынау, кейбір тұста түңілу басым болса, кейбір тұста ертеңгі күннен үміт үзбеуге шақырады.

Әдебиеттер

1. Қалиева Қ.М. Қазақ поэзиясындағы Қ. Аманжолов дәстүрі: филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы: 2010. – 127 б.
2. Қазақстан жазушылары: анықтамалық / Құраст.: С. Қамшыгер, Қ. Жұмашева. – Алматы: Ан Арыс, 2009. – 480 б.
3. Неталиев М.Б. Шығармалар жинағы. Бірінші том (Өлеңдер мен поэмалар). – Алматы: Арыс, 2013. – 408 б.
4. Неталиев М.Б. Ақ ерке – Жайық: таңдамалы өлеңдер мен поэмалар. – Алматы: Арыс, 2002. – 352 б.
5. Mutiyev Z.Zh., Sabyr M.B., Azhgaliyev M.K., Ramanova A.A., Turganaliyeva G.G.. Poetic and linguistic features of poetry of Zhuban Moldagaliev // ASTRA Salvensis. Supplement №1. – 2021. – P. 105-119.
6. Сейітжанов З.Н., Набиолла Н., Иманғалиев Б.С., Шортанбай Ш.А. Көдек Байшығанұлының саяси лирикасы // Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университет Хабаршысы. Филология сериясы. №2 (194). – 2024. – Б. 156-166.
7. Рамазанова Ш. Жәркен Бөдеш шығармашылығы: филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы: 2010. – 123 б.
8. Белинский В.Г. Полное собрание сочинений. Том 6. – М., 1955. – 585 с.
9. Неталиев М.Б. Шығармалар жинағы. Екінші том (Өлеңдер). – Алматы: Арыс, 2018. – 352 б.
10. Қалиева А. ХХІ ғасырдағы қазақ әдебиеті (2001-2011 жж): ұжымдық монография. – Алматы: Арда, 2011. – 640 б.
11. Қалиева А. Жаңа Қазақстандық романдар. Қазіргі әдебиеттегі жалпыадамдық құндылықтар: ұжымдық монография. – Алматы: «Evo Press», 2014. – 708 б.
12. Неталиев М.Б. Шығармалар жинағы. Үшінші том (Поэмалар). – Алматы: Арыс, 2018. – 328 б.

А.А. АКБУЛАТОВ, З.Ж. МУТИЕВ, Н.М. ТУКЕШОВА

Западно-Казахстанский университет имени Махамбета Утемисова,
Уральск, Казахстан

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОБРАЗЫ «ЭПОХИ, ОБЩЕСТВА, ВРЕМЕНИ» В ПОЭЗИИ МАКСУТА НЕТАЛИЕВА

Аннотация. В статье анализируются особенности концептов «родина» и «родная земля» в творчестве поэта Максута Неталиева, а также особенности изображения картин природы. Исследуя ряд литературно-критических материалов и научных трудов, связанных с теоретическими проблемами современной поэзии, авторы также отмечают особое место М.Неталиева в казахской поэзии, рассматривают уникальные особенности его авторского стиля. Кроме того, авторы статьи обращают внимание на мастерство поэта в описании явлений природы, на особое умение создавать гармонию ритма и мелодии словесных образов.

В статье анализируются философские мысли поэта, навеянные картинами природы и изображением человека, чувства тоски, печали и радости, надежды, связанные с понятием родины. В творчестве поэта М. Неталиева, как отмечают авторы статьи, понятия времени, народа, родины воспеваются в неразрывном единстве. Авторы статьи останавливаются на вопросе влияния советской цензуры, идеологии на творчество поэта, а также на появлении в стихах М. Неталиева после обретения страной независимости новых поэтических мотивов – образов молодой суверенной державы, современных рыночных отношений.

Задача статьи – рассмотреть поэтическое наследие М. Неталиева в рамках проекта литературного краеведения, раскрыть природу художественно-эстетического мировоззрения поэта в описании родины, родной земли и явлений природы, дать ему оценку с точки зрения современного литературоведения.

Научно-практической значимостью и ценностью статьи можно назвать исследование поэзии М. Неталиева с точки зрения сопоставления прошлого и настоящего казахской поэзии в рамках проекта изучения родной земли, а также использование новых методов осмысления творчества поэта, связанных с вопросами литературного краеведения.

Ключевые слова: казахская поэзия, понятия родина, родная земля, картины природы, эпоха, общество, время.

A.A. AKBULATOV, Z.Zh. MUTIYEV, N.M. TUKESHOVA
Makhambet Utemisov West Kazakhstan University, Uralsk, Kazakhstan

ARTISTIC IMAGES OF THE «EPOCH, SOCIETY, TIME» IN THE POETRY OF MAKSUT NETALIEV

Annotation. «The article analyzes the characteristics of the concept of «land of ancestors» and «native land», the peculiarities of nature pictures in the poetry of the poet Maksut Netaliyev. A review of literary critical materials and theoretical works related to the theoretical problems of poetry written about the place of the poet in Kazakh poetry is made, and the unique stylistic features of the poet's poetry are considered. Attention is paid to the poet's ability to describe natural phenomena and harmony of rhythm and melody.

Philosophical thoughts of the poet in the description of nature and man, the unity of the concepts of longing, sadness and joy, hope related to the concepts of land of ancestors and native land with the world of poetry are analyzed. In the poet's poetry, the concepts of time, people, homeland are sung in close unity. Soviet censorship, the impact of ideology on the poet's poetry and the occurrence of images of independence, market relations in the poet's poetry, and the expression of the image of sovereignty in the language of poetry are discussed.

The task of the article is to review the poetic heritage of M. Netaliyev within the framework of the project of literary regional studies, to reveal the nature of the artistic-aesthetic worldview in the description of the poet's homeland, native land concepts and natural phenomena, to evaluate it from the point of view of modern literary studies.

The scientific-practical meaning and value of the article can be said to be the analysis of M. Netaliyev's poetry from the perspective of the past and present of Kazakh poetry within the framework of the literary regional studies project, and the conducting of new researches related to the issues of literary regional studies.

Keywords: Kazakh poetry, concepts of land of ancestors, native land, nature pictures, epoch, society, time.

References

1. Qaliev Q.M. Qazaq poeziasyndaǵy Q. Amanjolov dástúri: filologia ǵylymdarynyń kandidaty ǵylymi dárejesin alu úshın daiyndalǵan disertasia. – Almaty, 2010. – 127 b.
2. Qazaqstan jazushylary: anyqtamalyq / Qúrast.: S. Qamshyger, Q. Jumaşeva. – Almaty: An Arys, 2009. – 480 b.
3. Netaliyev M.B. Şyǵarmalar jınaǵy. Bırınşı tom (Óleńder men poemalar). – Almaty: Arys, 2013. – 408 b.
4. Netaliyev M.B. Aq erke – Jaiyq: tańdamaly óleńder men poemalar. – Almaty: Arys, 2002. – 352 b.
5. Mutiyev Z.Zh., Sabyr M.B., Azhgaliyev M.K., Ramanova A.A., Turganaliyeva G.G.. Poetic and linguistic features of poetry of Zhuban Moldagaliev // ASTRA Salvensis. Supplement №1. – 2021. – P. 105-119.
6. Seitjanov Z.N., Nabiolla N., Imangaliyev B.S., Şortanbai Ş.A. Ködek Baişyǵanúlynyń saiasi lirikasy // Ál-Farabi atynd.aǵy Qazaq últtyq universitet Habarşysy. Filologia seriasy. №2 (194). – 2024. – B. 156-166.
7. Ramazanova Ş. Järken Bödeş şyǵarmaşylyǵy: filologia ǵylymdarynyń kandidaty ǵylymi dárejesin alu úshın daiyndalǵan disertasia. – Almaty: 2010. – 123 b.
8. Belinskij V.G. Polnoe sobranie sochinenij. Tom 6. – M.: 1955. – 585 s.

9. Netaliev M.B. Şyğarmalar jinağy. Ekinşi tom (Öleñder). – Almaty: Arys, 2018. – 352 b.
10. Qaliev A. XXI ğasyrdağy qazaq ädebieti (2001-2011 jj): üjymdyq monografia. – Almaty: Arda, 2011. – 640 b.
11. Qaliev A. Jaña Qazaqstandyq romandar. Qazırğı ädebiettegi jalpyadamdyq qūndylyqtar: üjymdyq monografia. – Almaty: «Evo Press», 2014. – 708 b.
12. Netaliev M.B. Şyğarmalar jinağy. Üşinşi tom (Poemalar). – Almaty: Arys, 2018. – 328 b.

Авторлар туралы мәлімет:

Акбулатов Айдарбек Ахметович – философия докторы (PhD), Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінің доценті, Орал, Қазақстан

Акбулатов Айдарбек Ахметович – доктор философии (PhD), доцент Западно-Казахстанского университета имени Махамбета Утемисова, Уральск, Казахстан

Akbulatov Aidarbek Akhmetovich – Doctor of Philosophy (PhD), Docent of the Makhambet Utemisov West Kazakhstan University, Uralsk, Kazakhstan

Мүтиев Зинулла Жаксылыкович – филология ғылымдарының кандидаты, Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінің профессоры, Орал, Қазақстан

Мүтиев Зинулла Жаксылыкович – кандидат филологических наук, профессор Западно-Казахстанского университета имени Махамбета Утемисова, Уральск, Казахстан

Mutiyeu Zinulla Zhaksylykovich – Candidate of Philological Sciences, Professor of the Makhambet Utemisov West Kazakhstan University, Uralsk, Kazakhstan

Тукешова Нургул Максетовна – философия докторы (PhD), Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінің оқытушысы, Орал, Қазақстан

Тукешова Нургул Максетовна – доктор философии (PhD), преподаватель Западно-Казахстанского университета имени Махамбета Утемисова, Уральск, Казахстан

Tukeshova Nurgul Maxetovna – Doctor of Philosophy (PhD), Lecturer of the Makhambet Utemisov West Kazakhstan University, Uralsk, Kazakhstan